

ЕКОЛОГІЧНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ ПРАВО

Бондаренко В.В.

*кандидат юридичних наук,
начальник юридичного відділу,
ТОВ «Криворіжспецремтранс»*

ОСНОВА НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНЕ НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Багато часу питанням належної охорони права громадян на безпечне навколишнє природне середовище не приділялося належної уваги, і лише в останні десятиріччя, коли екологічне становище стало загрозливим, питання екології, охорони природи, які безпосередньо пов'язані з реалізацією права населення на здорове та безпечне навколишнє довкілля та, відповідно, правового захисту, опинилися в центрі суспільної уваги. З розвитком законодавства про охорону навколишнього середовища, відбулося розширення сфери правового регулювання, в яких знайшли відображення управлінські та охоронні елементи. Як доречно підкреслює Н.В. Ільченко, в будь-якій правовій державній системі визнання і закріплення прав людини і громадянина, їх обсяг, види і зміст є однією із актуальних проблем [1, с. 77]. Слід додати, що вивчення та аналіз питання становлення та розвитку права громадян на безпечне природне навколишнє середовище є досить важливим як для вчених теоретиків, так і для практиків. Законодавчі акти, які приймалися в державі, пов'язані, на нашу думку, із значною зміною за роки незалежності суті та змісту права на екологічно безпечне навколишнє середовище. Певний період часу Україна перебувала під тягарем радянських правових доктрин. Але, за період існування держави, внаслідок впливу міжнародного та зарубіжного права відбулося з одного боку істотне переосмислення екологічної політики держави, а з іншого – переформування екологічної правосвідомості суспільства. Дослідження становлення та розвитку нормативного закріплення права громадян на екологічно безпечне навколишнє середовище допоможе розглянути передумови створення такого права в той чи інший період, а також проаналізувати сучасний стан охорони та захисту права громадян на екологічно безпечне навколишнє середовище.

Першим документом, який закріпив права людини є Загальна Декларація прав людини, яка ще у 1948 році була прийнята і проголошена резолюцією 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН [2]. Міжнародний документ є базовим для національних конституцій. У 1966 році Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято ще два Міжнародних пакти [3; 4], керівних документа, які також регулювали відносини із прав людини. Проте, у зазначених документах немає приписів стосовно права людини на безпечне навколишнє середовище. Але, загальноприйнятим було те, що довкілля – це один із основних чинників, який безпосередньо має вплив на здоров'я людини, і тому право на безпечне довкілля напряму пов'язано із правом на життя. Тобто, вказане право розглядалось через закріплення права на життя.

Вперше питання стану та охорони природних ресурсів розглядається на Конференції з охорони природи, що проходила у Швейцарії м. Берні в 1913р., на якій було обговорено питання стану навколишнього середовища, та запропоновано об'єднати зусилля держав у цій діяльності [5, с. 9]. Однак, питанню прав громадян увага приділена не була. Також, як і на Міжнародному конгресі з охорони природи у Парижі в 1923 р. у жовтні 1948 року в м. Фонтенбло (Франція) було створено Міжнародний союз охорони природи, дія якого спрямована саме на охорону «живої» природи, а ніяк не на права громадян. Аналогічна ситуація склалась на прийнятій XVII сесії Генеральної Асамблеї ООН 18 грудня 1962 р.

Проблеми права на життя в сприятливому навколишньому середовищі вперше були належно розглянуті на Конференції ООН у Стокгольмі у 1972 р., в якій взяли участь представники 113 країн. Декларація Стокгольмської конференції ООН по навколишньому середовищу [6] – це перший міжнародний документ, в якому чітко прописано право кожної людини на сприятливі умови життя в навколишньому середовищі. Так, Принцип перший розділу II «Декларація принципів» проголошує: «Людина має основне право на свободу, рівність та сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести гідне і процвітаюче життя». Як бачимо, на Конференції вказане право розглянуто як базове фундаментальне право людини; а безпосередньо поняття «сприятливе навколишнє середовище» учасники Конференції визнали як середовище, яке має вплив на благополуччя і реалізацію основних прав людини.

Науковець Ю.С. Шемшученко вважає, що в зазначеній Декларації прямо йде мова про права людини на сприятливе навколишнє середовище. Проте він зауважує, що в ній відображено це право через конструкцію права людини на сприятливі умови життя у квітучому середовищі, якість якого дозволяє вести гідне та квітуче життя [7, с. 11]. Також Декларацією передбачено, що держави мають скоординувати підхід до планування свого розвитку, який має відповідати потребам охорони і поліпшення навколишнього середовища на благо населення держав (П. 13) [8].

У радянський період, в колишньому Радянському Союзі в цілому увага концентрувалася саме на проблемах охорони природи, чого не можна сказати про права громадян. Закон РСФСР «Об охране природы в РСФСР» не має положень відносно права громадян на безпечне навколишнє середовище. У 1972 р. було прийнято спільну постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів» № 898 від 29 грудня 1972 року [9], що містило вимоги про моніторинг навколишнього середовища. В Конституціях чинних у радянський час (прийнятих 07.10.1977 та 20.04.1978 роках відповідно) [10] право особи на безпечне для життя сприятливе довкілля чітко не сформульовано, гарантії його забезпечення не визначено.

Новий підхід до розуміння права на безпечне для життя навколишнє середовище можна спостерігати на етапі розвитку українського суспільства. Одним із перших документів держави Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., [11] підкреслено, що Україна зобов'язана дбати про екологічну безпеку громадян, держава встановлює порядок організації охорони природи на своїй території та порядок використання природних ресурсів. Декларація має положення про відшкодування збитків, заподіяних екології України діями інших сторін. Тобто, цим документом вперше було

проголошено право громадян на екологічно безпечне навколишнє середовище.

Першим законотворчим кроком суверенної України в екологічному напрямку було прийняття Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року [12]. Вказаний Закон відносить право громадян на безпечне для життя навколишнє середовище до екологічних прав громадян. Цим же Законом передбачена система гарантій екологічної безпеки людини. Ст. 11 Закону визначено, що порушені екологічні права громадян підлягають поновленню, а їх захист здійснюється в судовому порядку відповідно до законодавства України. Вказаний Закон поклав основу нормативно – правового забезпечення права громадян на безпечне для життя навколишнє середовище двома формами правового регулювання. Закріплення у законі суб'єктів права на безпечне навколишнє середовище є формою дозволу, який є реальним при наявності обов'язків суб'єктів взаємовідносин. Реалізація будь-якого права забезпечується державою діяльністю уповноважених органів, які мають головний конституційний обов'язок – піклуватись про забезпечення прав людини і громадянина. Тобто, Закон містить зобов'язальні норми визначеного державою органу виконавчої влади, та наділений відповідними обов'язками та повноваженнями, котрий безпосередньо здійснює реалізацію державної політики у галузі охорони навколишнього природного середовища та є відповідальним органом за реалізацію прав громадян на екологічно безпечне навколишнє середовище.

Список використаних джерел:

1. Ільченко Н. В., Гурська В. Т., Чумакова Т. Л., Романюк Н. В. Безпечне довкілля – наше право чи обов'язок? / Н. В. Ільченко, В. Т. Гурська, Т. Л. Чумакова, Н. В. Романюк // Екологія і природокористування – 2011. – Випуск 14. – С. 76–85.
2. Людина. Право. Держава: збірник правових актів / [упоряд. В.С. Торощ] – Х.: Консум, 1996. – 51 с.
3. Международное публичное право : сб. документов / [сост. К.А. Бекяшев, А.Г. Ходаков]. – М. : БЕК, 1996. – Т. 1. – С. 460–464.
4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Амстердам-Київ : Укр.-Америк. бюро захисту прав людини, 1996. – С. 9–19.
5. Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища: Підручник / Під заг. ред. С.М. Кравченко. – Львів: вид. центр ЛНУ, 2002. – 336 с.
6. Декларация ООН по окружающей среде, Рио-де-Жанейро, 14 июня 1992 г./ Международное публичное право. Сборник документов. Т. 2.- М.: БЕК, 1996 г., С. 135 – 138.
7. Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 12, 30.
8. Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. – Львів, 2002. – С. 11, 12.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lawmix.ru/docs_cccp/1981
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.ligazakon.ua/document/view/T000000#q=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D1%8F>
11. Декларация про державний суверенітет України № 55-ХІІ від 16.07.1990- Голос України. – 1991. – 03, 06.03.91. – № 45
12. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1264-ХІІ від 25.06.1991 – Відомості Верховної Ради України, 1991, N 41 (08.10.91), ст. 546